

se na něj dokážeme podívat jinak, než jak máme vsugerováno. Takoví filosofové, a Quine je bezpochyby jedním z nich, se nám mohou někdy jevit, pokud nám jde o detaily, jako nepříjemně povrchní, daří-li se jim ale vytrhnout nás z naší „dogmatické dřímoty“, je to, myslím, to nejcennější, o co nám může filosofie poskytnout.

Na závěr několik slov ke slovenskému překladu, který je dalším v řadě počinů, jimiž nakladatelství Kalligram prokazuje, že se vedle vydávání dalších druhů filosofické literatury dokáže věnovat literatuře z oblasti analytické filosofie se systematickostí, kterou mu může český čtenář jenom závidět. (V poslední době, nakolik jsem to byl schopen sledovat, vyšlo nové vydání Kripka, Carnap, Austin a průběžně se objevují Wittgensteinovy spisy.) Překlad recenzované knihy, který je dílem Richarda Cedza, se mi zdá být velice dobrý, i když všem úkladům originálního textu se vyhnout nedokázal. (Opakuje například chybu českého překladu *Dvou dogmat*, ve kterém se homonymní dvojice *bachelor* ve smyslu *starý mládenec* a *bachelor of art*, tj. baka-lář, nahrazuje dvojicí *starý mládenec* a *staromládenecké zvyky*, kde o homonymii zjevně nejde.)

Jaroslav Peregrin

Marek Picha: *Chybějící qualia (strukturní analýza)*

Brno, Masarykova univerzita 2005, 105 s.

K pozoruhodným titulům domácí provenience patří útlá, ale obsažná práce Marka Pichy *Chybějící qualia*. Ta českému čtenáři představuje specifickou tematiku z oblasti filosofie mysli posledních čtyřiceti let. Otázka qualí je bezesporu jednou z nejžhavěji diskutovaných na půdě filosofie mysli, a tak lze přivítat snahu českého autora o její zpřístupnění v rámci, jak stojí v podtitulu, strukturní analýzy.

Práce je členěna do osmi kapitol, z nichž některé slouží jako přípravné a výklad doplňující, další prezentují tři hlavní argumenty (jedná se v podstatě o myšlenkové experimenty) ve prospěch existence qualí, vždy následované analýzou a kritikou, zejména stran fyzikalismu. Závěrečné srovnání všech tří argumentů v tabulkové podobě zachycuje strukturní rozdíly a heuristickou hodnotu toho kterého argumentu.

Možnost identifikace různé epistemické hodnoty myšlenkových experimentů autor spatřuje ve strukturní analýze, a tu také ve své práci používá jako základní metodu. První dvě kapitoly připravují půdu pro následnou

analýzu. Zde se setkáme s definicemi termínů myslitelnost („vlastnost propozice, která vybírá množinu individuí, která dokáží danou propozici myslet“ s. 10) a možnost (vymezována elementární teorií možných světů), kdy na přechodu od myslitelné propozice k propozici možné jsou dle autora myšlenkové experimenty založeny. Myslitelnost je dále dělena na základní, jejíž možná existence je intuitivně zřejmá, a odvozenou, u níž v ohledu jistoty její možnosti panuje určitá pochybnost. V řadě experimentů je pak snaha ukázat nejen to, že daná propozice je možná, tj. pravdivá v některém z možných světů, ale především, že je pravdivá v našem aktuálním světě. Myslitelnost a možnost je v práci propojena s použitím interpretace tzv. Humovy teze. Ta bývá někdy dělena na dvě části: H1: Jestliže p je myslitelné, pak p je možné; H2: Jestliže p je možné, pak p je myslitelné. To, na které dílčí tezi je daný myšlenkový experiment založen, je přehledně znázorněno v závěrečné tabulce. Drobnou výhradu lze mít vůči vymezení tzv. ideálního myslitele splňujícího kartezíánské normy. Ten se chová dle pravidla *clare et distincte*, kdy první termín autor překládá jako „myslet čistě“, tj. pouze to, co je možné, pro druhý pak nachází odpovídající ekvivalent ve slově „jasně“, tj. bez epistemických omezení. V tomto ohledu soudím, že vhodnější (i vzhledem k textům R. Descarta) pro *clare* by bylo vymezení, které autor používá pro *distincte*, a *distincte* by se dalo překládat jako rozlišeně, tj. uměje odlišit od ostatních a precizovat. Pak by ovšem vypadal autorův význam *clare* jako myslet čistě (myslet pouze to, co je možné).

Úvodní je i druhá kapitola seznamující v hrubých obrysech s povahou vědomých i nevědomých mentálních stavů a s tzv. *qualii*. Definice mentálního stavu je jistě velmi problematická a její konečná podoba záleží vždy především na tom, jakou pozici definující osoba zaujímá či ke kterému směru se hlásí. Pícha si je této skutečnosti dobře vědom a vymezuje mentální stavy především prostřednictvím následujících čtyř vlastností: intencionality, vědomí, fenomenality a chování (velmi obdobně je definuje Searle: vědomí, intencionalita, subjektivita, mentální kauzace, viz *Mysl, mozek a věda*, kapitola Problém mysli a těla). Těchto vlastností mohou v různých kombinacích mentální stavy nabývat a jejich prostřednictvím mentální stavy fakticky identifikujeme. V tomto kontextu lze považovat za případné využití Nagelova článku „Jaké to je být netopyřem?“ a práci Neda Blocka či Davida Chalmere. Jistě by také stálo za to uvést zaužívaný český ekvivalent k termínu „*access consciousness*“ (přístupové vědomí) a neponechávat jej pouze v anglickém jazyce.

Jak již bylo řečeno, vlastní myšlenkové experimenty jsou tři. První je atraktivní a dodnes hojně diskutovaný Searlův Čínský pokoj. Je především o identifikaci schopností rozumět, myslet, mít mentální stavy, mít mysl, být

o něčem, mít sémantiku, což na mnoha místech zdůrazňuje jak autor experimentu, tak i Picha ve své knize. Už mnohem méně je o vědomých kvalitativních mentálních stavech. Searle onu subjektivně kvalitativní stránku – tzv. qualia rozhodně nepovažuje ve svém argumentu za rozhodující, řekl bych, že hraje spíše podružnou roli. Například ve výboru přeloženém do češtiny *Mysl, mozek a věda* v kapitole Mohou počítače myslet?, kde se rozebírá argument Čínského pokoje, není, vyjma dále nerozpracované poznámky o pocitech a citech, vážná zmínka o tom, že mentální stavy v tomto kontextu mají qualia. Je samozřejmě pravda, že Searle považuje qualia za závažný a neeliminovatelný problém související se subjektivním vědomým stavem, i když dlužno poznamenat, že on sám používá tento termín jen s krajním odporem. (viz např. *The Mystery of Consciousness*, Granta Books, London 1997, s. 8, s. 28 – 29.) Searlův argument staví především na rozdílu mezi syntaxí a sémantikou, kde pod syntaxí se rozumí formální operace, které dokáže provádět jak člověk, tak i počítač, kdežto pod sémantikou se rozumí propoziční obsah, myšlenka, a jimi disponuje výhradně člověk. Explicitně se tam netvrdí nic o tom, že (některé) mentální stavy mají vlastnost být kvalitativně prožívány – mít qualia, i když by to, myslím, Searle mohl bez skrupulí takto vyjádřit. Jako argument ve prospěch existence qualí by si jej tedy mohl připsat Picha sám, pokud by ho ovšem přijal. Vzhledem k tomu, že Searlovu argumentaci z více důvodů odmítá jako nekonzistentní, bylo by snad výhodnější interpretovat Čínský pokoj čistě jako argument o sémantice, než mu připisovat qualiové konotace. Ostatně sám Picha doznává, že zdaleka ne všechny mentální stavy mají také svůj fenomenální aspekt (viz Obrázek 1, s. 23). Vzhledem k tomu, že kniha Chybějící qualia, jak je autorem vymezena, má ambici popisovat zejména fenomenální aspekt mentálních stavů, jeví se mi aplikace Searlova pokoje jako ne zcela vhodná, ve všech ostatních ohledech ale dávám autorovi za pravdu. Nakonec pokud se budeme zabývat sémantickým obsahem termínu „rozumět“, možná dojdeme k tomu, že každý akt/stav rozumění, který je zároveň mentálním aktem, obsahuje fenomenální aspekt, prožitek rozuměného.

Reflexi nedostatků Searlovy pozice lze nalézt ve čtyřech cestách vedoucích ven z Čínského pokoje – metodologické, experimentální, systémové a robotické. Všechny si zasluhují pozornost, i když nemají vždy stejnou hodnotu. Vzájemná neslučitelnost Searlových reakcí na tyto námitky vede Pichu k definici Searlova postavení, podobnému bridžovému squeeze, kdy hráč je nucen vzdát se jedné z vítězných karet, neboť je nemůže držet všechny najednou. Tak se Searle v jeho očích musí jedné ze svých obhajob Čínského pokoje vzdát, čímž se zároveň vzdává i konzistentního výkladu své pozice.

Přes Qualiové mutanty a známý myšlenkový experiment Obrácená Země, jež vhodně dokresluje povahu úvah o qualíích, se dostáváme k druhému významnému myšlenkovému experimentu, jímž je tzv. *Knowledge argument*. Od Čínského pokoje se liší každopádně v tom, že jeho citižádostí je zasáhnout redukcionistické tendence obecněji. Než jen napadnout komputacionalismus či tezi silné UI, pokouší se udeřit na samotné základy fyzikalismu. Celý argument pochází z pera Franka Jacksona, předního australského filozofa myslí, a je ve stručnosti soustředěn kolem otázky, co uvidí člověk, který se celý život nachází v černobílém prostředí a má veškerou dostupnou fyzikální informaci o barvách, pokud jednoho krásného dne vyjde z tohoto pokoje a uvidí, řekněme, červenou růži. Tak jako u předchozího argumentu Picha nejprve seznamuje čtenáře se základní myšlenkou a argument explikuje v podobě úsudku, následuje přehledně strukturovaný soubor kritických argumentů (nová znalost-starý fakt; nová praktická schopnost) a uvedení teze (příp. tezí), jež je argumentem vyvracena či napadána.

Poslední prostředkující kapitola se věnuje fyzikalismu, a to především vymezení pojmu superveniencie, rozdělení na lokální/globální a logickou/nomickou supervenienci a jejich vztahu k fyzikalismu. S přihlédnutím k teorii superveniencie definuje autor fyzikalismus takto: Všechny pravdivé fakty o našem světě globálně logicky supervenují na fyzikálních faktech o našem světě. Vnímání světa jako vzájemně závisujících faktů připomíná hierarchii domén, kdy při explanačním neúspěchu v rámci jedné domény, přecházíme do domény jiné, v níž je vysvětlení daného jevu přístupnější. Pochopitelně zde hrozí riziko, které spočívá v absolutní aplikaci redukcionistické teze *x není nic než y*. To je koneckonců to, s čím bývá fyzikalismus velmi často spojován – totiž s myšlenkou, že vysvětlíme-li svět z fyzikálního postoje, pak jsme tím podali jeho úplné vysvětlení.

Zombie argument je autorem knihy považován za nejrafinovanější a z epistemologického hlediska také nejpřesvědčivější. Celý myšlenkový experiment pojednává o možném světě, jenž je fyzikálním duplikátem našeho aktuálního světa, ale v němž náš, na první pohled zcela identický dvojník postrádá jakoukoli vnitřní fenomenální zkušenost – tj. qualia. Z pohledu třetí osoby nevykazuje žádné rozdílné znaky od našeho chování, a stejně je tomu i v případě, kdy zkoumáme pomocí zobrazovacích metod to, co se odehrává v jeho mozku. Přesto této bytosti chybí to, co v našem diskurzu nazýváme qualia. Potud je experiment docela běžnou variací na předchozí dva myšlenkové experimenty, a jako takový je čistou hypotézou, možná s ambicí verifikace. Jeho atraktivita však podle Marka Pichy nabývá na významu v okamžiku konstatování apriornosti následující teze: „*Pro jakékoli pravdivé tvrzení T platí, že $Pa \rightarrow T$, kde Pa označuje úplný fyzikální popis a*. Všechna

pravdivá tvrzení o α tedy logicky vyplývají z množiny všech pravdivých fyzikálních tvrzení o α ." (s. 86) Jestliže se tak může dít v rovině pojmové analýzy, pak prý kterékoli pravdivé tvrzení o α (představuje náš možný svět) může být explikováno (zřejmě redukcionisticky) pomocí množiny všech pravdivých tvrzení o fyzikálních vlastnostech našeho světa. Jinými slovy, veškerá pravdivá tvrzení o našem světě bychom v zásadě měli být schopni zredukovat na pravdivá fyzikální tvrzení. Podle fyzikalistů platí takové tvrzení apriori. Snad bychom tuto úvahu mohli charakterizovat následujícím úsudkem: 1. To, co je fyzikální, je pravdivé; 2. Existuje úplný fyzikální popis světa; Z. Existuje úplný pravdivý popis světa.

Skutečně, pokud by výše uvedené tvrzení platilo apriori, pak by pro zombie nezbývalo místo. Potíž je v tom, že tuto apriornost nelze žádnými prostředky prokázat, a tedy nedokážeme ani vyloučit možnost existence zombie. Jediné co tento argument vlastně požaduje, a v tom se liší od všech předešlých, je prokázat odvozenou myslitelnost filozofické zombie. Prokázat, že nedokážeme apriori vyloučit zombie jakožto nemožnou.

Ať už s prezentovanými myšlenkami zcela souhlasíme, přijímáme je s drobnými či výraznějšími výhradami, nebo je v zásadě odmítáme, práce sama je cenná minimálně ve dvou samostatných ohledech. Především nás citlivě seznamuje s vybranými problémy filosofie mysli, tj. s obsahem termínu qualia a debatami, které se kolem tohoto pojmu vedou. Nadto je její originální přínos bezesporu v autorově zájmu o analytickou srovnávací práci, která je zde jakožto metoda plnohodnotně využita. Ostatně o tom svědčí i konečné srovnání jednotlivých argumentů z různých hledisek (hledisko cíle, apriority, myslitelnosti, pravdivosti), stejně jako závěrečná srovnávací tabulka, mající jasně a přehledně ukázat povahu toho kterého argumentu o qualiích.

Publikace se tak zařazuje k průkopnickým počínům na poli české filosofie mysli – po Noskově knize *Mysl a tělo v analytické filosofii* je jedinou původní prací s touto tematikou na našem trhu. Ve stínu našich zahraničních kolegů sice stále výrazně pokulháváme, ale jak vidno, začíná se blýskat na lepší časy. Domnívám se, že kniha může do jisté míry sloužit nejen jako výukový materiál pro studenty zabývající se filosofií mysli na univerzitách, ale i pro širší okruh zájemců.

Michal Polák